

HOOFDSTUK 9

Omstreden nachten

Angstgevoelens van jongeren in de uitgaansgebieden van Arnhem en Apeldoorn

Irina van Aalst en Tim Schwanen

Hoe veilig voelen jongeren zich tijdens het uitgaan? Wat zijn hun ervaringen in de uitgaansgebieden van Arnhem en Apeldoorn? En hoe effectief zijn camera's en politie te paard? Over de complexiteit van angstgevoelens en effectieve interventies.

Alhoewel stad en uitgaan van oudsher met elkaar zijn verbonden, is er een opvallende tendens te zien in de promotie van de stedelijke nacht. Theaters, restaurants, cafés en clubs vormen een steeds belangrijker onderdeel van de internationale concurrentiestrijd tussen steden. Een bruisend nachtleven is niet alleen goed voor de stedelijke economie, maar ook voor het gewenste imago van de stad. De consumptiegerichte *night-time economy* gaat uit van de nacht als tijdstip van vermaak, romantiek en avontuur. In de schaduw van de nacht gebeuren echter ook dingen die het daglicht niet kunnen verdragen: overmatig drankgebruik, rondhangende groepen, bedreigingen, vernielingen, wildplassen en andersoortige incidenten.

Om de nachteconomie tot een succes te maken, moeten deze schaduwkanten worden bedwongen. Consumptie gedijt als naast criminaliteit en overlast ook gevoelens van onveiligheid worden uitgebannen, zo is de gedachte (Helms 2008). Veel Nederlandse gemeenten zet-

ten in op een beleid van ‘veilig uitgaan’, bestaande uit voorlichting, regulering, toezicht en repressie. In navolging van de *broken windows*-these (Wilson en Kelling 1982, zie ook hoofdstuk 7 van Jan Terpstra in deze bundel over *very irritating policing*) wordt de dreiging van de stedelijke nacht gezocht in de gebouwde omgeving, vooral in de donkere stegen en tunneltjes en verlaten plekken en pleinen. Door middel van een *designing out of fear*-strategie, bestaande uit fysieke ingrepen, wordt gepoogd overlast en incidenten te reduceren, wan-gedrag uit te bannen en het gevoel van veiligheid van bezoekers te vergroten.

Deze strategie wordt doorgaans aangevuld met maatregelen als meer blauw op straat, een strikt deurbeleid in de horeca en camera’s en communicatiesystemen die toezichthouders *realtime* informatie laten uitwisselen. Er worden zogenoemde horecateams ingezet waarvan de leden speciaal zijn getraind om zo goed mogelijk in te springen op incidenten tijdens het uitgaan. Ook de handhaving van de openbare orde wordt steeds strenger. Wie in het weekeinde op het Amsterdamse Rembrandtplein wordt gearresteerd voor een misdrijf, blijft tot maandagochtend in de cel. ‘Gewoon’ lastige stappers krijgen een pleinverbod opgelegd (*Het Parool*, 15-05-09).

Bestuurders en politici zijn vaak overtuigd van de effectiviteit van de getroffen maatregelen. Maar zijn ze ook echt zo effectief? Het positieve (beleids)discours wordt veelal ondersteund door statische data over gemelde incidenten, het aantal aanhoudingen en soms ook door metingen van de perceptie van onveiligheid. In dergelijk onderzoek wordt uitgegaan van een generieke betekenis van onveiligheid: het daadwerkelijke risico om slachtoffer te worden van een delict (Pain 2000; Warr 2000). Het is echter zeer de vraag of de complexe en contextgebonden ervaring van onveiligheid zich goed laten vangen in dergelijke eendimensionale en generieke indicatoren, of dat er andere onderzoeksmethodieken nodig zijn. Minder delicten hoeft niet per definitie een veiliger gevoel op te roepen; het idee slachtoffer te kunnen worden, is soms al genoeg voor gevoelens van onveiligheid.

Dit hoofdstuk heeft een tweeledig doel. Om te beginnen inventariseren we in hoeverre jongeren zich ongemakkelijk of angstig voelen in de stedelijke openbare ruimte rond uitgaansgelegenheden en welke factoren daarvoor verantwoordelijk zijn. Mogelijke verschillen tussen jongeren op basis van geslacht en etniciteit nemen we daarbij in ogenschouw. Daarnaast leiden we uit deze inventarisatie een aantal consequenties af voor beleid gericht op 'veilig uitgaan'.

Het betoog is gebaseerd op twee casestudies in middelgrote steden: het Caterplein in Apeldoorn en de Korenmarkt in Arnhem. Beide uitgaansgebieden zijn de belangrijkste horecaconcentraties in de betreffende steden en trekken veel bezoekers uit omliggende dorpen en gemeenten. In Apeldoorn zijn twaalf diepte-interviews gehouden met studenten – zes mannen en zes vrouwen, allen blank, heteroseksueel, en in de leeftijd van 18 tot 25 jaar – die regelmatig het Caterplein bezoeken. In Arnhem interviewden we zeven vrouwen – vier van Nederlandse en drie van Turkse/Marokkaanse afkomst – en zeven mannen – van wie twee van Nederlandse en vijf van Turkse/Marokkaanse afkomst – die frequent uitgaan op de Korenmarkt. Het verschil in geslacht en etniciteit wordt door de keuze van fictieve namen voor de deelnemers tot uitdrukking gebracht.

De gevoerde interviews zijn niet representatief voor het totale uitgaanspubliek. Desondanks gebruiken wij ze hier om de volgende twee redenen. Interviews geven jongeren meer mogelijkheden om vanuit hun eigen perspectief aan te geven hoe uitgaan in de stedelijke nacht wordt ervaren dan andere onderzoeksmethoden, zoals enquêtes. Daarnaast geven interviews genuanceerde en gedetailleerde inzichten in de aard, oorzaken en consequenties van onveiligheidsgevoelens tijdens het uitgaan. De lering die hieruit te trekken valt, is daarom niet alleen relevant voor Apeldoorn en Arnhem maar ook voor andere steden.

De context van angst

Zoals bij alle gevoelens en emoties is het niet eenvoudig ongemak en angst in de stedelijke nacht te duiden. Het zijn vage termen waaraan iedereen zijn eigen invulling geeft en die veelal cultureel bepaald zijn (Despret 2004). Precies dat weerhoudt ons ervan hier een eenduidige definitie te presenteren. In plaats daarvan volstaan we met enkele uitgangspunten.

Geïnspireerd door recente theorievorming over emoties in de sociale geografie en sociologie (onder anderen Ahmed 2004; Bondi 2005; Thrift 2007) veronderstellen we allereerst dat ongemak en angst meer dan individuele verschijnselen zijn. Deze en andere emoties zijn relationeel en *embodied*. Het eerste wil zeggen dat ze voortkomen uit en richtinggevend zijn voor alledaagse gebeurtenissen waarbij andere mensen, overige levende wezens en objecten zijn betrokken. Dus zowel het ontmoeten van een gevaarlijk uitziende man, een naderende spin, het horen van een sirene of een knal als het bekijken van een horrorfilm kan leiden tot ongemak, en verbinden die man, spin et cetera met degene die zich angstig voelt. Het voorbeeld van de horrorfilm suggereert eveneens dat de scheidslijn tussen angst, spanning en avontuur soms dun is, iets wat ook geldt voor gebeurtenissen in de stedelijke nacht. Een gebeurtenis in het heden staat daarbij zelden op zichzelf. Als iemand ooit iets is aangedaan door een persoon met een bepaald uiterlijk, is het goed mogelijk dat de persoon in kwestie zich bang voelt bij een ontmoeting met een ander die er ongeveer hetzelfde uitziet. Dat ongemak en angst *embodied* zijn, betekent dat we deze gevoelens ervaren met en door ons lichaam, bijvoorbeeld door de knoop in onze maag of het bonken van ons hart.

Daarnaast bepalen specifieke omstandigheden op een gegeven plek en tijdstip of en in welke mate een gebeurtenis ongemak of angst oproept. Zo bieden openbare ruimten 's nachts meer mogelijkheden voor niet-conventioneel gedrag en intensere emoties dan

overdag (Hubbard 2005). De contextgebondenheid van ongemak en angst reikt evenwel veel verder dan het onderscheid tussen dag en nacht. Stel dat twee personen A en B elkaar 's avonds in een openbare ruimte ontmoeten. Of A bang is voor B, hangt af van een veelheid aan factoren, zoals het geslacht, de etniciteit en de leeftijd van B. Ook zijn kleding speelt een rol, evenals zijn houding, al dan niet verbale communicatie en de voorwerpen die hij bij zich heeft en als wapen kunnen dienen. Dergelijke factoren doen ertoe in relatie tot A's eigen identiteit. Als A en B hierin 'anders' zijn, lijkt het eerder voor te komen dat A zich ongemakkelijk of bang voelt (Pain 2000). Ook A's persoonlijke geschiedenis in de vorm van eerdere ervaringen en socialisatie door familie, vrienden en de media spelen hierin een essentiële rol (Ahmed 2004; Haldrup e.a. 2008). Die persoonlijke geschiedenis is immers de voedingsbodem voor de stereotiepe denkbeelden en vooroordelen van A over mensen zoals B. Eerdere ervaringen, denkbeelden en vooroordelen zijn belangrijke instrumenten die de identiteit, houding en het gedrag van anderen 'leesbaar' maken: ze helpen waarnemingen als een 'Lonsdale jack' of een 'donkere huidskleur' vliegensvlug om te zetten in ingebeelde toekomstige gebeurtenissen, en kunnen aldus angst oproepen. Een andere cruciale factor is de situatie die A en B met elkaar delen (zie ook Pain 2000). Zijn beiden alleen of met een groep? Zijn er anderen aanwezig, en zo ja: wie zijn deze personen? Is het licht of donker? In welke fysieke omgeving ontmoeten A en B elkaar: op een open plein of in een achteraf gelegen steegje? Is er cameratoezicht?

Ten slotte spelen allerlei prereflexieve of automatische processen een rol, zoals neurologische. Deze vormen via zintuiglijke waarneming de schakel tussen 'externe' gebeurtenissen en wat A voelt. Er is steeds meer bewijs dat het belang van prereflexieve processen vele malen groter is dan van reflexieve processen (Thrift 2007). De relevantie van deze processen blijkt onder meer uit de verandering die ze kunnen ondergaan na inname van psychoactieve stoffen zoals alcohol en drugs (Latham en McCormack 2004). Deze vaak met het

nachtlevens geassocieerde middelen kunnen de waarneming van ‘externe’ gebeurtenissen veranderen en hebben vaak een dempend effect op de vorming van ongemak en angst.

Prereflexieve processen zijn ook belangrijk bij de gedragsreacties op angst. Onmiddellijke reacties worden grotendeels ingegeven door instinct, dat deels biologisch en deels cultureel is gevormd, en worden vaak pas achteraf gerationaliseerd (zie ook Thrift 2007). Bewust redeneren speelt een grotere rol bij anticiperende gedragsreacties, gericht op het voorkomen van mogelijke angstgevoelens in de openbare ruimte. Wetenschappers (onder anderen Mehta en Bondi 1999; Brownlow 2005; Van Aalst e.a. [te verschijnen]) maken daarbij onderscheid tussen mentale strategieën gericht op het ‘wegredeneren’ van gevoelens van angst, beschermingsstrategieën zoals zich in gezelschap door de openbare ruimte bewegen of voorwerpen meenemen die ter verdediging kunnen dienen (bijvoorbeeld een wapen, fietsketting, pepperspray of mobiele telefoon) en vermijdingsstrategieën – het ontwijken van bepaalde plekken, tijdstippen (zoals de sluitings-tijd van de cafés) of een zeker type personen.

Kortom: een veelheid aan contextspecifieke elementen maakt of en hoezeer A zich angstig voelt en hoe hij daarop vervolgens reageert. Het aanwijzen van een of enkele hoofdoorzaken is op z’n zachtst gezegd twijfelachtig. Het fysisch determinisme – de idee dat angst primair of zelfs uitsluitend wordt bepaald door de inrichting van straten, pleinen, gebouwen en straatverlichting – van de *designing out of fear*-strategie die zo belangrijk is binnen het gemeentelijk beleid van ‘veilig uitgaan’, slaat naar ons idee de plank mis. Hetzelfde geldt voor het sociaal determinisme, waarbij het primaat wordt gelegd bij de aanwezigheid van bepaalde groepen mensen, én voor het technologisch determinisme, waarbij cameratoezicht of calamiteitenverlichting als dé oplossing voor angst wordt gezien. Het gaat om het voortdurend veranderende samenspel van een groot aantal onderling nauw verweven elementen – hierna aangeduid als een assemblage (zie Deleuze en Guattari 2004). Binnen deze assemblages *kunnen* combinaties

van elementen ongemak en angst tot gevolg hebben of verminderen, maar dit hoeft niet noodzakelijkerwijs het geval te zijn.

‘Veilig uitgaan’ in Apeldoorn en Arnhem

In veel Nederlandse steden vormt intensieve en gestructureerde samenwerking tussen gemeente, politie, horecaondernemers, uitsmijters en andere toezichthouders de basis voor de aanpak van overlast en onveiligheid in uitgaansgebieden. Zo ook in Apeldoorn en Arnhem.

In Apeldoorn is het gebied rond het Caterplein in vijftienvijf jaar tijd uitgegroeid tot een horecagebied met regionale aantrekkingskracht. Na een aantal massale vechtpartijen, die in 1997 de landelijke pers haalden, is er een actieplan opgesteld om de veiligheid te vergroten en de slechte reputatie van het uitgaansgebied te verbeteren. Gemeente, politie, horecaondernemers en de wijkraad-Centrum, verenigd in het Overleg Uitgaanscentrum Apeldoorn (OAU), kwamen gezamenlijk met een aantal concrete maatregelen. Een deel van deze maatregelen voor het Caterplein is neergelegd in een convenant, de Kwaliteitsmeter Veilig Uitgaan (KVVU).

De Korenmarkt in Arnhem is het hart van het uitgaanscentrum, met cafés, clubs, restaurants en snackbars. Ook worden er regelmatig culturele evenementen georganiseerd. Wekelijks trekt de Korenmarkt circa 20 000 bezoekers. Arnhem is door detailhandel- en vastgoedorganisaties uitgeroepen tot ‘Beste Binnenstad’ in de jaren 2007 en 2008, maar staat tevens op de derde plek van meest onveilige steden van Nederland. Ook daalt de populariteit van de Korenmarkt. Dat is enerzijds een gevolg van de concurrentie van uitgaansgelegenheden in omringende plaatsen zoals Apeldoorn, Ede en Wageningen, en is anderzijds te wijten aan een toenemend aantal incidenten. Politie, horeca, portiers, gemeente en onderzoekers werken en denken samen in het Strategisch Overleg Korenmarkt (SOK) en voeren een integraal horecabeleid.

In beide steden is gekozen voor een combinatie van maatregelen ten behoeve van de veiligheid. De politie-inzet is op uitgaansavonden verdubbeld en de samenstelling is veranderd. 'Politie te paard' en hondenbrigades vormen inmiddels een gewoon beeld en worden door de meesten van de door ons geïnterviewde bezoekers geaccepteerd als 'noodzakelijk kwaad' en een 'vanzelfsprekend onderdeel van een uitgaansavond'. Meer blauw op straat geeft enerzijds een 'gevoel van rust en zekerheid' omdat het idee bestaat dat toezichthouders snel kunnen ingrijpen als er iets gebeurt. Anderzijds gaat het ten koste 'van de sfeer' op de uitgaanspleinen. De wijze waarop de politie zich presenteert, is daarbij belangrijk. De meeste geïnterviewden begrijpen dat politie te paard een beter overzicht heeft over het uitgaansgebied, maar vragen zich tegelijkertijd af of er wellicht iets staat te gebeuren, of er gevaar dreigt. Zo vertelt Freek (22 jaar, Arnhem): 'Dit geeft mij wel een gevoel van veiligheid, en aan de andere kant heb ik weer een beetje het gevoel van: is het dan zo onveilig als het zo moet, dat de politie er met paarden is?' En ook Imad (18, Arnhem) erkent dat de politie 'dreigender overkomt op een paard en met honden dan wanneer ze gewoon rustig lopen en rondkijken'. Er is alom meer waardering voor ontspannen agenten die lopend of op de mountainbike aanwezig zijn. De wijze waarop de politie wordt ingezet en uitgerust, is iets waar steden goed over moeten nadenken als ze averechtse effecten op de veiligheidsbeleving willen vermijden.

Ook ingrepen in de openbare ruimte maken deel uit van de maatregelen om het uitgaansgebied veiliger te maken. Zo zijn er in Apeldoorn zogenoemde uriliften geplaatst – urinoirs die op gewenste tijden uit de grond 'gelift' kunnen worden – om wildplassen te voorkomen. Daarnaast is zowel het Caterplein als de Korenmarkt voorzien van calamiteitenverlichting: schijnwerpers die bij een incident ingeschakeld kunnen worden zodat hulpverleners en toezichthouders een duidelijk beeld van de situatie krijgen en bezoekers sneller kalmeren. Ook is een aantal horecaspecifieke maatregelen getroffen, waaronder aanpassingen van de cafésluitingstijden. Arnhem hanteert flexibele

sluitingstijden, zodat niet alle bezoekers in één keer het plein opkomen wanneer de cafés de deuren sluiten. In Apeldoorn bestaat de mogelijkheid ontheffing aan te vragen en het café later te sluiten. Zo hopen beide steden het aantal aan alcohol gerelateerde incidenten in de late nacht te reduceren.

Daarnaast worden notoire overlastveroorzakers aangepakt door middel van gebiedsontheffing, lik-op-stukbeleid en een strikter deurbeleid. Portiers zorgen bij dit laatste voor de handhaving. Over de rol van de portiers zijn de respondenten overwegend negatief. Vooral de mannelijke bezoekers van Turkse of Marokkaanse afkomst geven aan regelmatig te worden geweigerd, veelal zonder opgave van reden. Zo vertelt Ahmed (18, Arnhem): 'Nou, ik vind dat heel goed, die camera's, verlichting, maar de portiers zijn in Arnhem een beetje streng. Ja, streng niet, maar hoe zeg je dat? Die weigeren veel te snel. Gewoon zomaar. Gewoon "vanavond niet" of zo.' Anderen delen deze ervaring: 'Ja, aan de ene kant kan ik het begrijpen, maar aan de andere kant ... ik weet het niet. Je kunt niet mensen gelijk veroordelen, alleen maar op het uiterlijk' (Mahamadou, 23, Arnhem). Ondanks het feit dat de bezoekers van Nederlandse afkomst veel minder vaak worden geweigerd, beoordelen ook zij de portiers negatief. Mirjam (24, Arnhem) verwoordt hun mening als volgt: 'Ik vind ze altijd heel onvriendelijk. Ja, ik vind het wel prettig dat ze er zijn, dat als er dan iets gebeurt dat ze dan snel kunnen reageren of zo, maar ik vind het wel altijd een beetje zo van: woho wij zijn de portiers en denk maar niet dat je zo maar naar binnen mag komen. Het geeft niet echt een veilig gevoel, zeg maar.' Ons materiaal suggereert dat, in de ogen van de geïnterviewden, portiers de 'zwakste schakel' zijn in de veiligheidsketen. De professionalisering van de sector – iets wat onder meer tot uitdrukking komt in een toename van gecertificeerde portiers in Arnhem – lijkt vooralsnog onvoldoende om hun reputatie te verbeteren en het vertrouwen van het uitgaanspubliek te winnen.

Al met al lijkt het gemeentelijk beleid van 'veilig uitgaan' ondanks de door respondenten geuite kritiek redelijk succesvol te zijn in het

terugdringen van gevoelens van onveiligheid. De effecten van beleidsmaatregelen moeten echter worden gezien binnen het tijd- en plaatsgebonden samenspel van nauw verweven elementen die maken of en in hoeverre jongeren zich ongemakkelijk of angstig voelen. Deze assemblages belichten we hierna vanuit drie invalshoeken: plaatsgebondenheid, de aanwezigheid van anderen en persoonlijke geschiedenis.

Plaatsgebondenheid en verwevenheid

Het Caterplein en de Korenmarkt worden door de meeste respondenten als veilig ervaren dankzij de aanwezigheid van de vele cafés en clubs, het toezicht van agenten en portiers en de aanwezigheid van andere mensen. Wanneer de bezoekers de centrale uitgaanspleinen verlaten, verandert de situatie volgens veel respondenten: de concrete plek waar ze zich bevinden, is van groot belang. Aukje (23, Arnhem): 'Nou, je hebt die zijstraten waar geen cafés zitten, allemaal kaal en leeg en daar loopt niemand, dus ja, van die donkere steegjes waar je toch liever niet komt en dan neem je toch liever de grote straat waar wat licht is en wat meer mensen lopen. Ik moet ook zeggen, ik vind die straatjes achter de Korenmarkt wel een beetje donker en vies. Het zijn ook echt een beetje van die plassteegjes. Nee, ik zou er niet snel alleen doorheen lopen. Nee, het is allemaal een beetje oud en er kan zo iemand om een hoekje zitten. En ja ... weg van de Korenmarkt ben je niet zichtbaar en dat is ook wel gevaarlijk.' Mirjam (24, Arnhem) vertelt dat ze op de terugweg naar huis langs plekken moet lopen waar ze zich alleen niet prettig voelt. Ze heeft het gevoel dat als er iets gebeurt en ze schreeuwt, niemand haar meer zal horen: 'Ja, dat trappetje achter het station, als ik dan alleen naar huis loop, dan denk ik altijd wel: als hier iemand naar beneden komt die even niet zo'n goede zin heeft, dan sta ik hier in mijn eentje.' In het kader van het beleid van 'veilig uitgaan' is het dus zaak ook de aandacht te richten op de straten en routes naar uitgaansgelegenheden.

Uit de interviews blijkt dat ongemak en angst op dergelijke plekken voortkomt uit waarneming met *alle* zintuigen. Niet alleen gebrek aan zicht, maar ook reuk en gehoor zijn nauw verbonden met dergelijke gevoelens: naast pisseuren kunnen zowel stilte als geschreeuw angst oproepen. Deze bevinding is relevant omdat ze het 'ocularcentrisme' – de dominantie van zicht en het visuele binnen onze cultuur – nuanceert. Dit ocularcentrisme is ook terug te vinden in beleid gericht op 'veilig uitgaan', waarin zeer veel aandacht uitgaat naar licht en toezicht. Zicht is van cruciaal belang, maar het is niet wenselijk beleving als gevolg van waarneming met andere zintuigen te marginaliseren.

De voorgaande citaten maken nog iets duidelijk: voor de geïnterviewden lijkt er geen scherp onderscheid te zijn tussen fysieke en sociale elementen. Als hen tijdens de interviews foto's worden voorgelegd van fysieke factoren, zoals graffiti, vuilnis en verval rond het Caterplein of de Korenmarkt, roepen deze nauwelijks onveiligheidsgevoelens op. Van groter belang is een gebrek aan verlichting, maar ook dit aspect staat niet op zichzelf. Het is niet de steeg of de nacht *an sich* die maken dat jongeren zoals Aukje en Miriam zich onveilig voelen; een en ander krijgt pas betekenis in relatie tot wie waar en wanneer aanwezig is of zijn.

Aanwezigheid van 'anderen'

In de meeste interviews kwam de fysieke nabijheid van andere personen binnen het grotere geheel aan 'triggers' van ongemak en angst uitgebreid aan bod. Zoals ook in het gemeentelijk beleid van 'veilig uitgaan' wordt verondersteld, roept de aanwezigheid van sociale groepen met 'afwijkend' gedrag – bedelaars, verslaafden, wildplasers en luidruchtige hangjongeren – bij veel respondenten gevoelens van kwetsbaarheid op. De concrete situatie is echter ook hierbij uitermate relevant: alleen ben je een gemakkelijker mikpunt van agressie in een openbare ruimte. Het belang van de aanwezigheid van

onbekende anderen reikt echter veel verder en heeft iets paradoxaals (Warr 2000). Enerzijds lijken jongeren zich juist veilig te voelen wanneer ze worden omringd door anderen, omdat deze zo nodig hulp kunnen bieden. Anderzijds kan de aanwezigheid van onbekenden onveiligheidsgevoelens oproepen omdat juist zij je iets kunnen aandoen. Ook wij kwamen deze paradox tegen: 'Nou, overal eigenlijk waar je de stad uit gaat, vind ik het niet heel prettig om te lopen, want er lopen óf juist veel meer mensen die dan een nare indruk op mij achterlaten of zo, óf er lopen zo weinig mensen dat ik eigenlijk denk van: oh als er iets gebeurt, ziet niemand het' (Babette, 24, Arnhem).

Overigens zijn het vooral jonge vrouwen die de positieve aspecten van de aanwezigheid van anderen noemen: zij ervaren een gevoel van sociale controle en potentiële hulp. Meryem (25, Arnhem) zegt: 'Ja, ik weet dat daar [nabij de Korenmarkt] altijd politie staat. Dus je loopt daarheen en je hebt mensen om je heen. Ik vind het gewoon veiliger als het druk is. Klinkt misschien raar, maar ik vind alléén gewoon naar.' Tuba (30, Arnhem) verwoordt de gevoelens van meer meiden: 'Voor mij is het echt: hoe meer drukte, hoe veiliger ik me voel.' Tegelijkertijd voelen ze zich tijdens het uitgaan vaak kwetsbaar in de openbare ruimte in de aanwezigheid van mannen. Ze zijn dan nogal eens bang voor fysiek en verbaal seksueel getint geweld, vooral door individuele mannen. 'Juist een groep [mannen] komt minder bedreigend over, omdat ik weet dat het wel bij roepen blijft en zo. Dat is toch anders dan wanneer een individu je achterna loopt of je staat op te wachten' (Fleur, 20, Apeldoorn). 'Bij een grote groep is het meer een weddenschap. Meer stoer schreeuwen en wie de meeste meiden gek kan maken, weet je wel' (Sanne, 19, Apeldoorn). Het belang van de specifieke omstandigheden op een gegeven plek en tijdstip blijkt niet alleen uit het onderscheid tussen individuele of groepen mannen: 'Uhm, vaak als er weinig mensen op straat lopen en het is 's avonds laat, dan heb je mannen rondlopen die je seksistisch benaderen, zeg maar' (Tuba, 30, Arnhem).

Mannelijke respondenten praten op een andere manier over de fysieke nabijheid van anderen in de publieke ruimte in uitgaansgebieden. Ze lijken liever in een rustiger omgeving te vertoeven, met een goed overzicht over de ruimte, waardoor ze minder snel in onverwachte situaties kunnen belanden. Controle is hierbij het sleutelwoord. Onze bevindingen sluiten nauw aan bij die van Day en collega's (2003) in een studie onder jonge, universitair geschoolde, grotendeels blanke mannen in Orange County, Los Angeles. Deze auteurs wijzen erop dat controle een centrale waarde is binnen de dominante culturele ideeën over mannelijkheid. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat een aantal mannelijke respondenten in ons onderzoek de omgeving continu in de gaten zegt te houden. Dit geldt niet alleen voor jonge mannen van Nederlandse komaf, zoals blijkt uit de woorden van Mahamadou (23, Arnhem), die van Marokkaanse afkomst is: 'Ik ben altijd wel op mijn hoede, want ik loop en zie alles voor me, snap je? Dus als er iemand is, dan heb ik hem al gezien. Dus als er iemand achter me is, ja dan hoor ik hem wel of zo.' Het belang van controle blijkt ook uit het feit dat mannelijke respondenten vooral op hun hoede zijn voor onbekende groepen jongens waarvan ze het gedrag slecht kunnen lezen. Dergelijke onvoorspelbaarheid geeft hun het gevoel de situatie minder onder controle te hebben, resulterend in angst voor (onverwachte) confrontaties. Bij Guido (20, Apeldoorn) gaat het dan om de dreiging die uitgaat van een ander 'type' mensen ('vmbo-jongeren zijn daar wat anders in, wat meer impulsief, dan anderen'), anderen zijn beducht voor hooligans, skinheads en junks. Over deze laatste zegt Mahamadou: 'Die gasten die steken je voor een euro, snap je? Dat heeft niks te maken met of je buitenlander bent of dat je status hebt in de stad. Hun zijn naar de klote. Hun denken niet na, snap je? Dus hun doen gewoon, die junkies!' Het maakt duidelijk dat de aan onvoorspelbaarheid gekoppelde dreiging niet slechts gebaseerd is op eerdere ervaringen, maar ook op stereotiepe denkbeelden over anderen. Dit blijkt ook uit de woorden van Chris (23, Apeldoorn) over jongeren van niet-westerse afkomst: 'En dat is dus ook het probleem

met die groep [Marokkanen en Molukkers], je weet niet hoe ze reageren. Dat zorgt ervoor dat je redelijk machteloos bent op het moment dat er wat gebeurt. Wanneer die losgaan, dan gaan ze ook compleet door het lint. Tenminste dat is het beeld dat ik ervan heb.'

Negatieve beeldvorming van specifieke groepen – 'buitenlanders' en 'allochtonen' in het bijzonder – in de media en in de vriendenkring speelt sowieso een belangrijke rol in gevoelens van ongemak. Reagerend op een getoonde foto, bekent Jesper (21, Apeldoorn): 'Als het een groep buitenlanders was geweest, had ik me wat minder op m'n gemak gevoeld. Er hoeft er maar eentje kwade zin te hebben en je hebt de hele groep om je heen staan.' En, geeft Mirjam (24 jaar) met enige schaamte toe: 'Als er meer buitenlanders zouden staan, dan zou ik het al wel minder fijn vinden, maar het ligt er ook misschien een beetje aan hoe oud ze zijn. Ik denk altijd dat hoe ouder, hoe verstandiger zeg maar, want je hebt vaak juist die jochies van een jaar of 15, 16 die gewoon stoer willen doen en dan irritant zijn.' Stereotypen en vooroordelen – accumulaties van alledaagse praktijken in het verleden – lijken inderdaad bepaalde toekomstverwachtingen te scheppen en zo sociale ongelijkheden in gebruik en ervaring van de publieke ruimte op uitgaansavonden te bestendigen. Natuurlijk is het bijzonder moeilijk voor overheden om de vorming van stereotypen en vooroordelen te beïnvloeden, maar toch zou het niet misstaan bij het beleid van 'veilig uitgaan' een bewustwordingsoffensief tegen stigmatisering te voeren richting media, institutionele actoren en het uitgaanspubliek.

Tijdstip, alcohol en persoonlijke geschiedenis

Niet alleen komt angst voort uit een assemblage van deels plaatsgebonden elementen; de intensiteit van dergelijke emoties neemt vaak toe gedurende de avond. Meerdere factoren spelen hierin een rol. 'Naarmate de avond vordert, wordt het drukker buiten. Dan krijg je dus meer groepjesvorming en dat heeft wel een iets meer agressieve sfeer denk ik, bedreigender', aldus André (25, Arnhem). Chris

beschrijft de dynamiek van assemblages zeer treffend: 'En wat natuurlijk het verschil is, is dat vanaf een uur of twee de verhouding tussen mannen en vrouwen nogal verandert. Op het moment dat er alleen maar kerels zijn, is de kans op gedonder gewoon groter, want vrouwen maken gewoon minder snel rotzooi in de stad. Het zijn vooral de jonge gastjes die dingen aan het uitproberen zijn en die haantjesgedrag vertonen en die voor dat sfeertje zorgen, dus als je die weet te weren, dan ben je al een heel eind.'

Voor de periode tussen 03.00 en 04.00 uur is een brandpunt. Wanneer de cafés sluiten en de meeste mensen naar huis gaan, is overmatig alcoholgebruik vaak de oorzaak voor ruzies en incidenten. Veel geïnterviewden onderkennen dit. Volgens Wendy (20, Apeldoorn) zijn er rond sluitingstijd 'wel heel veel mensen die heel veel gedronken hebben en die dan vervelend worden.' André (25, Arnhem) zegt het volgende over naar huis gaan: 'Iedereen loopt op het fietspad, ja ... dat is wat minder leuk, want iedereen is dronken en je bent alleen met je meisje en dan wil je gewoon graag veilig naar huis, dus dan heb ik wel zoiets van ik ben wel blij als ik [er] voorbij ben.' Hij is dan bang voor 'een grote bek, dat ze je van je fiets af trappen. Het zou niet de eerste keer zijn dat dat iemand overkomt. En je bent zelf natuurlijk ook dronken, of je hebt gedronken, dus je reageert zelf ook anders op mensen dan je normaal zou doen waardoor je dus ook eerder in een andere situatie zou komen dan je zou wensen.'

In de voorgaande citaten klinkt de dominantie door van het discours dat alcohol als hoofdschuldige van overlast in het uitgaansleven aanwijst. Wendy en André doen dat door een causale relatie te leggen tussen alcohol en incidenten, en daarmee houden ze dit discours in stand. Er is echter een duidelijk tegengeluid. Irritaties over alcoholgebruik ontstaan eerder bij geïnterviewden die zelf niet of nauwelijks drinken. Anderen vinden 'dat je erin mee moet gaan', of, zoals Meryem (25, Arnhem) zegt: 'Ik vind het wel meevallen, ik vind het wel lollig, omdat je zelf ook meestal een beetje aangeschoten bent.' Sommigen vinden het later op de avond juist gezelliger worden: er ontstaat mede

door de alcohol een sfeer die typerend, zelfs 'passend' is voor het uitgaan. Alcohol kan, afhankelijk van de context, zowel angst oproepen als reduceren.

Zoals gezegd, zijn eerdere ervaringen met incidenten van groot belang voor de huidige onveiligheidsgevoelens tijdens uitgaan in de publieke ruimte. Iedereen heeft zijn eigen geschiedenis en verhaal wat dat betreft. Voor de vrouwelijke respondenten in Arnhem geldt dat drie van de zeven wel eens in aanraking zijn gekomen met vechtpartijen, een opstootje – 'schelden en schreeuwen en douwen' en vervolgens 'slaan en schoppen' – en een verbaal seksueel getinte opmerking inclusief een achtervolging. Sindsdien beïnvloeden deze gebeurtenissen de perceptie van de openbare ruimte in de nachtelijke uren in belangrijke mate. Lotte (22) bijvoorbeeld zegt: 'Ja, daar zou ik niet echt graag doorheen lopen. Ik bedoel in zo'n steegje heb ik toen dat gevecht meegemaakt en ja ... er loopt gewoon niemand en er is niemand, dus je krijgt ook geen hulp van iemand.' De verhalen over ongemak en angst van deze drie zijn nauwelijks te vergelijken met die van andere geïnterviewden. Tegelijkertijd moeten we benadrukken dat lang niet alle vrouwelijke respondenten seksueel getinte incidenten zeggen te vrezen. Hoewel ze zich er enorm aan storen, voelen ze zich er niet altijd onveiliger door. Misschien komt dit wel omdat ze er vaak mee te maken hebben tijdens het uitgaan.

Andere interventie

De laatste opmerkingen tonen eens te meer het complexe en contextgebonden karakter aan van angstgevoelens tijdens het uitgaan. Deze emoties zijn onlosmakelijk verbonden met het alledaagse leven en worden opgeroepen door een veelheid aan met elkaar samenhangende sociale, ruimtelijke en temporele factoren. Daar loopt het belang van geslacht en etniciteit doorheen. Jonge vrouwen kunnen zich onveilig voelen wanneer er niemand in de buurt is die bij onraad kan helpen, maar ook als er wel iemand in de buurt is. Een en ander

is afhankelijk van wie die personen zijn, en waar en wanneer de ontmoeting plaatsvindt. Ook jonge mannen gaven aan zich onveilig te voelen wanneer zij alleen zijn en worden omringd door onbekenden. De aanwezigheid van een andere etniciteit kan bijvoorbeeld zorgen voor onveiligheidsgevoelens bij de dominerende sociale groep. Daarnaast lijken jonge mannen van Marokkaanse en Turkse afkomst vaker mee te maken dat anderen bang voor hen zijn. Ondanks deze verschillen is het moeilijk aan te geven welke groepen jongeren zich nu meer of minder beknot voelen in hun gebruik van de publieke ruimte rond uitgaansgelegenheden. Dat is deels omdat in de relatie tussen gevoel en gebruik van de openbare ruimte gedragsstrategieën een rol spelen (zie ook Van Aalst e.a. 2009), deels omdat er aanzienlijke verschillen bestaan in gevoelens en gedrag binnen groepen: mensen hebben andere eerdere ervaringen, zijn op andere wijze blootgesteld aan processen van stigmatisering en ervaren emoties als onderdeel van andere, intrinsiek veranderlijke assemblages. Ongemak en angst zijn dermate dynamisch en contextgebonden dat wij ons niet willen laten verleiden tot *generieke* uitspraken over welke groepen wel en wie niet bang zijn in de publieke ruimte tijdens het uitgaan of zich dientengevolge belemmerd zien in hun ruimtegebruik.

Ten aanzien van het beleid van 'veilig uitgaan' willen wij met enkele opmerkingen afsluiten. Ten eerste dienen stedelijke actoren zoals gemeentebesturen en ondernemers zich te realiseren dat het uitbannen van gevoelens van onveiligheid onder het uitgaanspubliek een illusie is. Daarvoor zijn de factoren die ongemak en angst oproepen te complex en te dynamisch en liggen ze te vaak buiten de invloedssfeer van deze actoren. Zoals aangetoond, zijn die gevoelens maar ten dele te verklaren uit gebeurtenissen op de uitgaansavond in het uitgaansgebied zelf. Of de gebeurtenissen daar gevoelens van angst oproepen, is voor een belangrijk deel afhankelijk van eerdere ervaringen tijdens het uitgaan, blootstelling aan stigmatisering van 'anderen' en betekenisgeving van de nacht in de media, opvoeding en contacten met vrienden.

Ten tweede geldt dat het volledig uitbannen van ongemak en angst in de stedelijke nacht niet slechts onmogelijk is – het is zelfs onwenselijk. Deze emoties zijn immers vaak nauw verwant aan het verlangen naar avontuur en spanning, die uitgaande jongeren juist in het binnenstedelijke nachtleven zoeken (Hubbard 2005). Het streven naar het zo goed mogelijk bedwingen van risico's kan leiden tot een steriele en voorspelbare omgeving, nauwlettend in de gaten gehouden door bewakingsdiensten, een *urbanoid environment* (Goldberger 1996; Hannigan 1998) waarin de stedelijke realiteit wordt genegeerd, urbane problemen niet meer lijken te bestaan, de frictie is weggeëbd en weinig nieuws meer te beleven valt.

Samen geven deze punten de grenzen aan van de maakbaarheid van het stedelijke nachtleven. Dat wil niet zeggen dat steden geen beleid voor veilig uitgaan moeten voeren. De interventies behoeven wel een andere insteek. Het gaat er daarbij om de onderliggende rationaliteit te verschuiven van het stimuleren van de lokale economie naar het verbeteren van het welzijn van bezoekers. Want hoewel bezoekers wel degelijk vruchten plukken van 'veilig uitgaan', zijn vooral ondernemers en de (lokale) overheid gebaat bij het voorkomen van overlast, criminaliteit en slachtofferschap. Hun risico van materiële en imago-schade wordt verminderd, maar daarbij wordt er gehandeld op basis van vrij simpele aannames ten aanzien van wat dé consument wil en kan. Bezoekers zijn echter niet simpelweg consument – het enkelvoud is hier bewust gekozen – en verschillen aanzienlijk in emoties en daarmee in wensen en behoeften.

Het is in onze ogen wenselijk dat interventies onder de vlag van 'veilig uitgaan' die diversiteit centraler stellen. Wij pleiten ervoor interventies zo vorm te geven dat ze een bepaald minimumniveau garanderen aan welzijn voor *alle* aanwezigen in de openbare ruimte in uitgaansgebieden – en dus ook aan degenen die regelmatig met stigma's en vooroordelen worden geconfronteerd. Als leidraad zou daarbij de lijst van *capabilities* kunnen gelden zoals geformuleerd door de Amerikaanse filosofe Martha Nussbaum (onder andere

Nussbaum 2006). Dit betreft tien universele minimumeisen waarvan personen overal ter wereld mogen verwachten dat overheden en andere actoren ze respecteren. Voorbeelden hiervan zijn dat iedereen zich vrijelijk van plaats naar plaats kan bewegen en niemand te lijden heeft onder geweld en bedreiging (*bodily integrity*), dat iedereen het recht van vereniging heeft en niemand het slachtoffer wordt van vernedering of discriminatie (*affiliation*), en dat iedereen kan lachen, spelen en genieten van ontspannende activiteiten (*play*). Nussbaums lijst is natuurlijk abstract en algemeen, maar ook nuttig. Ze kan aanzetten tot nadenken over de mate waarin interventies – alsmede hun wettelijke grondslagen – het welzijn van bepaalde groepen bezoekers bevorderen én bepaalde basisrechten voor anderen niet schenden. Leidt meer cameratoezicht bijvoorbeeld tot een situatie waarin meer mensen genieten? Geldt dit voor iedereen, ongeacht geslacht en etniciteit, even sterk? Draagt cameratoezicht ertoe bij dat sommige typen personen zich minder vrijelijk van plek tot plek kunnen bewegen of misschien zelfs gediscrimineerd worden?

Rest ons de vraag naar de *techne* van dergelijke interventies: met welke maatregelen is dat minimumniveau aan welzijn voor alle bezoekers te waarborgen? Wij denken dat participatieve methoden uitermate geschikt zijn om dergelijke maatregelen te identificeren en (mede) te construeren. Hiermee is in actiegericht onderzoek in de geografie en aanpalende disciplines veel geëxperimenteerd (onder anderen Cameron en Gibson 2005). Daarbij worden in een serie workshops met bezoekers met diverse sociale identiteiten voorstellen ontwikkeld waarin de details van Nussbaums eisen worden uitgewerkt. Voor welke personen gelden de eisen? Met welke hulpmiddelen worden ze gehandhaafd? Met welke regels? Waarop te letten? Niet beleid *voor* bezoekers van uitgaansgebieden, maar beleid *met* die bezoekers, als actieve en volwaardige participanten, lijkt ons de weg naar meer veiligheid, en uiteindelijk ook naar een bloeiende *night-time economy*.

Wij danken Frank de Beer en Sarah de Vreugd voor hun enthousiasme en inzet tijdens het onderzoek dat aan dit hoofdstuk ten grondslag ligt.